

BIẾN ĐỔI VĂN HÓA TINH THẦN CỦA NGƯỜI Ê-ĐÊ Ở BUÔN LÊ DIÊM, TỈNH PHÚ YÊN

Võ Xuân Hậu*

Trường Cao đẳng Công thương miền trung

Tóm tắt

Do hoàn cảnh khách quan và chủ quan của quá trình đổi mới, văn hoá tinh thần của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm đã có nhiều biến đổi. Biến đổi văn hoá tinh thần của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm được thể hiện qua nhiều khía cạnh. Trong khuôn khổ bài báo, tác giả đề cập sự biến đổi của nghi lễ vòng đời người, văn học-nghệ thuật. Sự biến đổi nghi lễ vòng đời người theo chiều hướng đơn giản hóa, lược bỏ các hủ tục lạc hậu, hao tốn thời gian và tiền bạc. Văn hóa nghệ thuật bị mai một dần. Đây là tài liệu tham khảo cho những người có nhu cầu tìm hiểu, phục vụ cho công tác phục dựng văn hoá người Ê-đê để truyền đạt cho các thế hệ.

Từ khóa: *Biến đổi văn hoá, người Ê-đê, văn hoá tinh thần*

Abstract

The change of spiritual culture of EDe in Le Diem village, Phu Yen province

Due to the objective and subjective circumstances of the renovation process, the intangible culture of Ede people in Le Diem village has undergone a lot of changes. The changes of intangible culture of Ede people in Le Diem village are shown in many aspects such as the rites, festival, literature, arts, and the like. This is a source of references for those who are in need of finding about and restoring Ede culture to preserve it for future generations.

Key words: *cultural changes, Ede people, intangible culture*

1. Đặt vấn đề

Nằm trên dải đất Nam Trung Bộ, Phú Yên là mảnh đất giàu truyền thống lịch sử cách mạng, đa dạng bản sắc văn hóa các dân tộc, “Ở Phú Yên có gần 31 dân tộc như Ê-đê, Ba Na, Hrê....sinh sống tập trung chủ yếu ở khu vực miền núi phía Tây của Tỉnh” [1]. Buôn Lê Diêm thuộc thị trấn Hai Riêng, huyện Sông Hinh, tỉnh Phú Yên là một trong những buôn có cộng đồng dân tộc Ê-đê sống khá đông. Những phong tục văn hoá đặc sắc của dân tộc Ê-đê ở đây đang góp phần làm phong phú hơn bản sắc văn hoá trong cộng đồng các dân tộc trên địa bàn huyện Sông Hinh. Năm 2016, buôn Lê Diêm đã được Ủy ban Nhân dân tỉnh

Phú Yên công nhận là điểm du lịch địa phương. Điều này cho thấy giá trị văn hóa của dân tộc Ê-đê ở Buôn Lê Diêm đã và đang được cộng đồng, chính quyền địa phương, Ủy ban Nhân dân Tỉnh rất quan tâm.

Tuy nhiên, dưới tác động của nhiều yếu tố, văn hoá người Ê-đê ở buôn Lê Diêm ít nhiều cũng đã có sự đổi thay. Văn hóa tinh thần được đề cập tới ở đây giới hạn trong Nghi lễ và văn học - nghệ thuật. Lời nói vẫn được “thể hiện mình” trong sử thi, luật tục, trong truyện cổ, trong dân ca, trong câu đố, truyện cười, thậm chí trong lời nói cửa miệng thường ngày. Công chiêng và các nhạc cụ thuộc hệ dây, nhạc cụ thổi, gõ, cùng với những bản nhạc gắn liền sinh hoạt cộng đồng của người Ê-đê, từ

* Email: voxuanhautg@gmail.com

lễ bỏ mả, những điệu múa uyển chuyển...

Như vậy, sau một quá trình tồn tại và phát triển, văn hóa tinh thần của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm đã biến đổi như thế nào, tìm hiểu nguyên nhân nào gây ra biến đổi là hết sức cần thiết.

2. Hiện trạng biến đổi văn hoá tinh thần của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm

2.1. Biến đổi trong nghi lễ vòng đời người

Theo truyền thống, mỗi thành viên trong gia đình của người Ê-đê, dù nhỏ hay lớn, trai hay gái, họ được tổ chức cúng lễ một cách chu đáo theo phong tục truyền thống của dân tộc, đó là tục “*Cúng vòng đời*”. Theo thời gian, những nghi lễ đó có mặt sẽ được duy trì, có mặt biến đổi theo xu hướng thích nghi, phù hợp với xã hội mới và có thể có một số mặt sẽ bị mất đi, bị mai một dần. Cúng vòng đời người Ê-đê ở buôn Lê Diêm có thể khái quát thành các phần như sau:

Lễ cúng trước khi sinh: Cộng đồng Ê-đê là tộc người có chế độ mẫu hệ thể hiện rõ nét, vì vậy người phụ nữ Ê-đê được có nhiều quyền ưu tiên trong đời sống, đặc biệt là lúc mang thai. Theo Ma Quýnh “*khi người phụ nữ mang thai khoảng 3 tháng trở lên, người chồng và những người thân trong gia đình luôn dành những thức ăn ngon nhất cho thai phụ. Khi đó gia đình tiến hành lễ cúng cầu mong sức khỏe cho người phụ nữ có thai, họ giết 1 con gà, 1 ché rượu cúng (cúng 1 ché¹), cầu mong sức khỏe cho người phụ nữ và thai nhi khỏe mạnh*”

Cúng thời tai: Sau khi đứa bé sinh ra được tròn một tháng tuổi, gia đình sẽ tổ chức cúng đầy tháng (thời tai). Ở phần cúng này, gia chủ phải mời bà đỡ để cúng rửa tay cho bà đỡ nhằm mục đích bày tỏ lòng biết

ơn đến bà

Cúng tổ tiên dòng họ: Cúng 3 ché Nghi lễ này diễn ra trong 2 ngày, ngày đầu tiên cột 03 ché, sáng hôm sau cột 01 ché.

Cúng 5 ché: Lễ cúng này gồm các phần cúng sau: Cúng A yang (thần) nhà, tổ tiên; ngày đầu cột 05 ché; ngày kế tiếp cột 03 ché; ngày thứ 3 cột 01 ché.

Cúng 7 ché (lễ cúng trưởng thành): Nghi lễ cúng rượu 7 ché gồm các phần cúng: Cúng A yang (thần) nhà, tổ tiên; Sáng ngày thứ 1 cột 07 ché; Ngày thứ 02 cột 05 ché; Ngày thứ 03 cột 03 ché; Ngày thứ 04 cột 01 ché. Để được cúng 7 ché thì người được cúng cũng phải trải qua phần cúng 5 ché.

Cúng lại 5 ché: Trong phần cúng này, thứ tự từng phần cúng có những nghi thức khác nhau, thời gian kéo dài 3 ngày

Cúng sau khi chết: Nghi lễ bỏ mả là nghi lễ cuối cùng theo vòng đời người của người Ê-đê. Trong thời gian chờ bỏ mả (1 năm), hàng ngày gia đình phải đi cúng cơm cho người chết, 01 tháng sau thì họ tổ chức đi thăm mả 01 con bò hoặc 01 con heo (tùy theo gia đình). Sau 6 tháng thì tổ chức đi thăm mả 02 con bò, một con heo (tùy theo gia đình, nhưng lần sau phải nhiều hơn lần trước). Theo phong tục Ê-đê, trong thời gian chưa bỏ mả nếu có dòng họ ở xa đến thăm người chết, thì gia đình phải mời họ ra mả và mời họ uống rượu ché tại mả chứ không được mời khách uống tại nhà. Trong thời gian này, nếu trong buôn có người tổ chức nghi lễ bỏ mả, thì chủ nhà hết sức kiêng cử không được tới. Nghi lễ bỏ mả diễn ra nhiều giai đoạn

Ngày nay, dù cho cuộc sống có nhiều biến đổi, nhưng văn hoá tâm linh, tín ngưỡng trong đời sống của người Ê-đê ở một khía cạnh nào đó vẫn không thay đổi. Tục cúng vòng đời vẫn diễn ra đúng theo trình tự, thủ tục nhưng nó đã có nhiều đổi

¹ Người Ê-đê thường gọi cúng 1 ché rượu thành cúng 1 ché.

mới. Sự biến đổi ở đây có thể một phần theo xu hướng tích cực nhưng cũng không ít sự biến đổi làm cho nét đẹp văn hóa truyền thống về nghi lễ vòng đời người bị

xói mòn, pha tạp. Qua khảo sát của tác giả ở buôn Lê Diêm cho thấy sự biến đổi nghi lễ vòng đời người của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm được thể hiện qua bảng sau đây:

Bảng 1. So sánh những nghi lễ vòng đời người của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm truyền thống và hiện tại

STT	Truyền thống	Hiện tại
1	Khi mang thai phụ nữ kiêng nhiều hoạt động, ăn uống... để không đụng chạm đến thần linh và không bị thần linh phạt	Khi mang thai họ vẫn ăn uống bình thường, các hoạt động kiêng cử không còn quá khắt khe như trước
2	Sinh con ở nhà, mời bà đỡ, thầy cúng tới nhà	Sinh con tại các cơ sở y tế của địa phương
3	Cúng rửa tay cho bà đỡ	Cúng cho người mà đưa người mẹ đến trạm y tế
4	Trẻ em ốm đau, chậm lớn, chủ nhà mời thầy cúng về nhà cúng.	Trẻ ốm đau, chậm lớn được mang đến bệnh viện.
5	Thời gian tổ chức các nghi lễ vòng đời người kéo dài, có khi hết đời vẫn chưa được tổ chức đủ vì điều kiện khó khăn	Thời gian rút ngắn lại vì kinh tế của họ hiện nay đã khá giả hơn nhiều

(Nguồn: tác giả khảo sát ở buôn Lê Diêm tháng 06 năm 2017)

Qua bảng 1 ta thấy nghi lễ vòng đời người của người Ê-đê ở đây đã có nhiều sự biến đổi so với truyền thống. Theo Kpă H'Bin, “trước đây khi người phụ nữ mang thai họ phải kiêng một số hoạt động như lội nước ngược dòng, nhìn mặt mình trong giếng nước, kiêng ăn thịt các loại thú rừng và hạn chế ăn rau vì họ nghĩ rằng làm những việc này sẽ đụng đến thần linh và có thể bị thần linh phạt thì ngày nay đã khác, việc kiêng cử không phải bắt buộc khắt khe như trước, người phụ nữ mang thai vẫn ăn uống bình thường”.

Bên cạnh đó, ngày nay đời sống và điều kiện kinh tế ngày càng phát triển, các bà mẹ thường sinh tại các cơ sở y tế ở địa phương, còn rất ít trường hợp mời bà đỡ tại nhà. Do đó, thay vì thực hiện nghi lễ cúng rửa tay cho bà đỡ, lúc này gia đình họ tổ chức cúng cho người mà đưa người mẹ đến trạm y tế để sinh. Lễ vật cúng lúc này sẽ có

thêm 100.000 đồng để trả công cho người đưa người mẹ đi sinh. Trong trường hợp không có người đưa đi mà chỉ có gia đình người mẹ đưa đi thì lễ vật cúng cũng sẽ khác, ché rượu sẽ được thay bằng chén nước lã và không có 100.000 đồng. Đồng thời, trong quá trình phát triển và trưởng thành nếu trẻ em có ốm đau hay bệnh tật thì được đưa đến khám ở bệnh viện thay vì mời thầy cúng về nhà cúng để chữa bệnh như trước kia.

Các nghi lễ vòng đời người ở đây tuy chỉ là những nghi lễ của gia đình và dòng tộc nhưng lại là những nghi lễ gây tốn kém về thời gian và tiền bạc. Bất kỳ nghi lễ nào cũng đòi hỏi có lễ vật, nhỏ thì vài trăm nghìn, lớn thì vài chục triệu đồng. Nhiều gia đình không có điều kiện kinh tế nhưng vẫn không dám bỏ qua vì sợ đắc tội với thần linh và tổ tiên, những gia đình có điều kiện kinh tế lại tổ chức rất linh đình nhằm

khoa trương danh thế của gia đình. Do đó, trong xã hội truyền thống, thời gian để tổ chức đầy đủ tất cả các nghi lễ vòng đời cho một cá nhân thường kéo rất dài, có khi hết đời có người vẫn chưa được tổ chức đủ vì điều kiện gia đình khó khăn. Trong điều kiện xã hội ngày nay đã có nhiều biến đổi, thời gian tổ chức các nghi lễ này đã được rút ngắn lại.

Như vậy ta thấy những biến đổi trong nghi lễ vòng đời người Ê-đê đã từng bước loại bỏ những hủ tục lạc hậu, mê tín và bổ sung vào kho tàng văn hóa truyền thống những yếu tố văn hóa mới phù hợp với xu thế phát triển của thời đại, đồng thời những biến đổi đó còn mang đến những tác động tích cực trong đời sống kinh tế góp phần xóa đói giảm nghèo, nâng cao cuộc sống của người dân. Nhưng mặt khác, cũng vì điều kiện sống được nâng cao, cộng thêm việc bị ảnh hưởng lối sống của người Kinh nên trong thời gian gần đây việc tổ chức các nghi lễ có những biến đổi theo chiều hướng tiêu cực. Những phong tục tập quán mang đậm tính nhân văn dần bị mai một, lãng quên và tất yếu đời sống văn hóa của đồng bào Ê-đê ở khía cạnh nào đó càng trở nên “nghèo” đi. Như trong quá trình tổ chức lễ, một số hộ gia đình khá giả thì thuê mướn đồng la, trống, chiêng về múa hát nhưng ngược lại với các hộ gia đình khó khăn sử dụng các băng ghi âm sẵn phần trống, chiêng, đồng la từ trên mạng Internet hoặc ghi âm lại từ những nghi lễ của các gia đình khác rồi sử dụng loa và âm li phát ra làm mất dần đi nét truyền thống của nghi lễ.

Trong thời đại mới, nhu cầu ăn mặc, nhà ở, nghi lễ vòng đời người đã có nhiều sự biến đổi và các hoạt động trong nghi lễ, lễ hội nông nghiệp của người Ê-đê cũng nằm trong bối cảnh chung ấy, việc tổ chức nghi lễ, lễ hội nông nghiệp ngày nay đã có

nhều sự thay đổi khác biệt so với trong xã hội truyền thống trước kia.

Đầu tiên, việc thực hiện một số lễ hội không còn thường xuyên như trước ví như lễ cúng bến nước. Bến nước là nơi cung cấp nguồn nước sinh hoạt và sản xuất quan trọng nhất của buôn, đây là không gian phản ánh rõ nếp sinh hoạt văn hóa đậm chất cộng đồng của người Ê-đê thông qua lễ cúng bến nước. Tuy nhiên, ngày nay ở buôn Lê Diêm, hệ thống nước máy và nước giếng được kéo đến tận các hộ gia đình trong buôn nên bến nước xưa của họ đang dần đi vào quên lãng, vì lẽ đó, lễ cúng bến nước cũng không còn được tổ chức thường niên như trước kia.

Ngoài ra, trong các đợt tổ chức lễ hội của họ hiện nay, yếu tố thiêng - phần lễ bị coi nhẹ hơn phần hội. Các lễ hội chạy theo kịch bản làm méo mó tính chân thật của lễ hội dân gian, không có được không gian tự nhiên và tâm linh văn hóa của buôn, làng.

2.2. Biến đổi trong văn hoá nghệ thuật

Nói tới văn hoá nghệ thuật truyền thống của Ê-đê, người ta thường nhắc đến một loại hình tự sự trường thiên mà người Ê-đê gọi là sử thi. Nghệ thuật kể sử thi là sự tích tụ và nâng cao toàn bộ vốn văn bản tạo nên sự cô đúc và trau chuốt của ngôn từ. Được nghe các nghệ nhân kể sử thi là cơ hội để họ được gặp lại những vị anh hùng vĩ đại của tộc người mình trong lịch sử hàng nghìn năm trước, là khoảnh khắc để họ hòa mình với thiên nhiên đại ngàn. Theo Ma Quýnh *“kể sử thi ở mọi lúc, mọi nơi, khi nào mọi người rảnh thì kể có thể ở trong nhà, trên nương rẫy, nhà mồ, hay họ đang đi rừng... ở nơi nào có điều kiện thì người lớn tuổi am hiểu kể sử thi cho mọi người nghe, nghe nhiều chuyện hay lắm”*. Đây là nhu cầu sinh hoạt văn hóa tinh thần không thể thiếu được trong đời sống cộng

đồng của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm trong xã hội truyền thống.

Tuy nhiên, những năm gần đây do thay đổi của môi trường sống, sự tác động của quá trình giao lưu và tiếp biến văn hóa,... sử thi xuất hiện trong đời sống của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm ngày càng khan hiếm. Văn hoá nghệ thuật của họ đã có nhiều sự biến đổi.

Sự khác biệt đầu tiên không thể không nhắc đến đó là số lượng sử thi còn lưu truyền được đến ngày nay. Ngày nay, có một số sử thi đang dần bị mai một. Một thực tế ai cũng biết là sử thi vốn không tồn tại trên sách vở, cho dù có nhiều tác phẩm đã được in trên sách vở nhưng người dân Ê-đê không đọc và nghe đọc sử thi, họ quen nghe kể hơn là đọc và nghe đọc. Phòng văn ông Trần Trung Dũng (Phòng Văn hóa thông tin huyện Sông Hinh), *“Số lượng nghệ nhân có vốn sử thi phong phú trên địa bàn còn rất ít. Người thuộc sử thi trẻ nhất cũng đã ngoài 60 tuổi, họ có thể ra đi bất cứ lúc nào và mang theo cả kho tri thức mà thế hệ trước truyền lại và kinh nghiệm dày dặn của bản thân, vì vậy các sử thi theo đó cũng mai một, biến mất dần là điều tất yếu”*

Sự biến đổi tiếp theo đó là mức độ xuất hiện của loại hình nghệ thuật này trong đời sống của người Ê-đê ngày càng ít. Nguyên nhân chủ yếu do sự thay đổi nhu cầu hưởng thụ loại hình nghệ thuật này của cộng đồng Ê-đê. Nếu trong xã hội truyền thống hoạt động kể sử thi được xem là “món ăn” tinh thần không thể thiếu trong sinh hoạt của người Ê-đê thì nay họ có quá nhiều sự lựa chọn với các loại hình giải trí hiện đại từ truyền thanh, truyền hình, internet, báo chí... Mặt khác, sự phát triển các loại hình giải trí hiện đại đã làm biến đổi không gian sinh hoạt cộng đồng của người Ê-đê, tất yếu không gian diễn xướng

sử thi cũng không còn. Cụ thể như, nếu như trước kia cộng đồng Ê-đê thường tập trung, quây quần bên nhau để nói chuyện, đùa chơi, để nghe kể sử thi thì ngày nay mọi người thường quây quần bên chiếc ti vi tại gia đình mình để thưởng thức các chương trình mà họ yêu thích. Vì thế không gian sinh hoạt cộng đồng truyền thống trở nên vắng vẻ, đìu hiu.

Còn đối với loại hình nghệ thuật biểu diễn dân gian, người Ê-đê đã hình thành nên một ngôn ngữ âm nhạc độc đáo, giàu bản sắc, dựa trên một hệ thống thẩm mỹ cao và một tư duy âm nhạc khá phát triển ngay trong thời kỳ xã hội chưa phát triển. Trước hết, đó là một tập hợp nhạc cụ khá đa dạng với tính năng và hiệu quả cao, âm sắc đẹp, cường độ âm thanh với nhiều mức độ như các loại đàn, nhạc cụ thổi, nhạc cụ gõ... Trong các nhạc cụ đó, tiêu biểu nhất là công chiêng (chinh) với cấu tạo, âm sắc và cách đánh mang tính độc đáo dân tộc cao. Nó được xem là sản phẩm văn hóa truyền thống độc đáo có giá trị nuôi dưỡng tâm hồn, truyền tải cảm xúc người Ê-đê, giữ vai trò quan trọng trong sinh hoạt tinh thần trong cộng đồng người này.

Tuy nhiên, trong thời kỳ hội nhập, dưới sự tác động của nhiều yếu tố, việc mất mát, biến dạng, mai một loại hình văn hoá truyền thống này là điều đang diễn ra ở đây. Đầu tiên, không thể không nói đến hiện tượng “chảy máu” công chiêng đã diễn ra mạnh mẽ trong giai đoạn gần đây, nhiều bộ chiêng cổ của người Ê-đê bị bán đi, được các thương lái mua lại với giá hết sức rẻ mạt. Theo số liệu thống kê từ Phòng Văn hoá thông tin huyện Sông Hinh, hiện nay tại buôn Lê Diêm chỉ còn khoảng 80 bộ công chiêng, 1 trống lớn, 02 bộ Aráp (01 đã hư hỏng và 01 bộ mới cấp), 1 cái sáo, 01

cái Goong², 1 bộ trống đôi, 1 cái Ky pã³

Ngoài ra, buôn Lê Diêm đang đổi mới với nguy cơ số nghệ nhân biết chơi nhạc cụ các loại đang giảm dần. Trong buôn Lê Diêm, các nghệ nhân thể hiện các nhạc cụ còn ít, khoảng trên 60 nghệ nhân tất cả. Đối với người chơi đàn Goong thì phải có đam mê, yêu thích và trong buôn hiện nay duy nhất 01 người còn chơi được, 4 nghệ nhân thổi Ky pã, 15 nghệ nhân trống đôi, 45 người đánh chiêng A rập (kể cả người trẻ) và 30 người nghệ nhân chơi được cồng chình. Trong các buổi sinh hoạt hoặc tổ chức lễ, hội thường những nghệ nhân hay hát đối đáp, giao lưu với nhau các bài dân ca dân tộc mình, trong buôn hiện còn khoảng 3-4 người có thể thể hiện tốt các bài dân ca.

Mặt khác, ngày nay mối quan hệ của những thanh niên trong buôn không chỉ gói gọn trong buôn làng của mình mà còn đi xa hơn rất nhiều, nhiều người có mối quan hệ rất thân thiện với người Kinh, do đó nhiều thanh niên trẻ có thể hát được dân ca, nhạc cổ, nhạc hiện đại của người Kinh nhưng lại quên đi những câu chuyện sử thi đậm chất truyền thống trong buôn.

Người Ê-đê ở buôn Lê Diêm sử dụng cồng chiêng trong nghi lễ vòng đời người như: lễ trưởng thành, lễ bỏ mả và trong nghi lễ, lễ hội nông nghiệp như: lễ cúng mừng lúa mới, lễ cúng bến nước, lễ cúng cầu mưa

Trước đây hầu như trong quá trình tổ chức lễ, các gia đình Ê-đê tự đánh nhưng ngày nay hầu hết các gia đình Ê-đê ở buôn Lê Diêm thuê đội cồng chiêng về múa hát hoặc sử dụng các băng ghi âm sẵn phần

trống, chiêng từ trên mạng internet hoặc ghi âm lại từ những nghi lễ của các gia đình khác rồi sử dụng loa và âm li phát ra làm mất dần đi nét truyền thống của nghi lễ.

3. Những yếu tố tác động gây biến đổi văn hóa tinh thần người Ê-đê ở buôn Lê Diêm

Trong bối cảnh hiện nay, văn hoá truyền thống của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm đã có nhiều biến đổi rõ rệt, nguyên nhân dẫn đến những biến đổi văn hóa đó là quá trình giao lưu, tiếp xúc với văn hóa của các dân tộc khác, tiêu biểu ở đây là văn hoá người Kinh. Các yếu tố tác động gây biến đổi văn hoá của người Ê-đê ở đây có thể kể ra như sau:

Buôn Lê Diêm nằm gần trung tâm Thị trấn Hai Riêng, do đó người Ê-đê ở đây có điều kiện tiếp xúc, giao lưu với người Kinh. Sự giao lưu này diễn ra theo quy luật tất yếu của quá trình phát triển. Trong tiến trình đó, người Ê-đê ngày càng lược bỏ dần những yếu tố mang tính bảo thủ, cổ hủ và bổ sung các yếu tố mới làm hiện đại, phong phú thêm nền văn hóa của dân tộc mình. Mặt khác, ưu thế đó cũng đã trở thành thách thức bởi họ phải tiếp nhận ngay những yếu tố xã hội hiện đại một cách nhanh chóng và đây là một trong nhiều yếu tố dẫn tới sự biến đổi văn hoá người Ê-đê.

Trong thời kỳ đổi mới, Đảng và Nhà nước quan tâm hướng mục tiêu phát triển kinh tế ở vùng miền núi. Từ những năm 90 thế kỷ XX đến nay, chương trình xóa đói giảm nghèo, phát triển cơ sở hạ tầng được đồng loạt tiến hành trên hầu hết các địa bàn miền núi ở huyện Sông Hinh, trong đó có buôn Lê Diêm. Các chương trình như: 134, 135, chương trình mục tiêu Quốc gia về xây dựng nông thôn mới đã làm thay đổi đời sống các vùng nông thôn miền núi nói chung trong đó có buôn Lê Diêm. Theo khảo sát của tác giả, chính

² Là một loại nhạc cụ họ dây chi gậy, nó còn được gọi là Tinh Ninh (Ting Ning)

³ Là một loại nhạc cụ giống như tù và làm bằng sừng trâu

quyền địa phương đã mở được 01 lớp dạy đánh cồng chiêng và dệt thổ cẩm cho người Ê-đê ở buôn Lê Diêm, số lượng 20 người tham gia; hiện nay, buôn Lê Diêm có 2 km đường nhựa và các tuyến đường nội bộ buôn đều được bê tông hóa; đào tạo và giới thiệu việc làm cho hơn 150 người Ê-đê [2].

Trình độ dân trí của người Ê-đê được nâng cao cũng góp phần thay đổi nhận thức để có thể tiếp nhận nhanh chóng các tri thức khoa học - kỹ thuật áp dụng vào sản xuất cũng như việc tiếp nhận các nhân tố văn hóa mới. Chính điều này đã tạo điều kiện cho người Ê-đê ở đây học hỏi lẫn nhau, giao lưu giữa các thành viên trong và ngoài cộng đồng.

4. Đề xuất một số giải pháp phát huy giá trị văn hóa tinh thần của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm

Thứ nhất, nâng cao nhận thức của các cấp ủy Đảng, chính quyền, các ban, ngành, đoàn thể, trong cộng đồng dân cư ở đây về giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp của mình. Tại địa phương, nên tổ chức các cuộc tọa đàm, các cuộc hội nghị nhằm lấy ý kiến của các nhà chuyên gia, các nghệ nhân, các lão làng để xây dựng cơ sở dữ liệu khoa học sử dụng cho việc bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa truyền thống của các dân tộc Ê-đê tại buôn nói riêng, huyện Sông Hinh nói chung.

Thứ hai, thực hiện lồng ghép các chương trình, dự án liên quan như: Chương trình xây dựng nông thôn mới, chương trình 135, chương trình mục tiêu quốc gia về văn hóa... Tổ chức các hội nghị chuyên đề để kêu gọi đầu tư trực tiếp các dự án về du lịch cộng đồng ở đây. Xây dựng các chính sách đãi ngộ phù hợp đối với các nghệ nhân, những người đang lưu giữ những giá trị văn hóa của tộc người, Đồng thời, cần có những chính sách khuyến khích trao truyền hiểu biết cho con cháu.

Thứ ba, khai thác và phục hồi các lễ hội truyền thống của đồng bào dân tộc Ê-đê gắn với môi trường diễn xướng văn hóa truyền thống như: lễ cưới, lễ cúng trưởng thành, lễ cúng bến nước... Cần tạo dựng lại những sinh hoạt cộng đồng truyền thống đã mất đi hay đang bị suy giảm.

Thứ tư, cần có tổng điều tra, kiểm kê kho tàng các giá trị văn hóa phi vật thể của người Ê-đê, đồng thời tiến hành nghiên cứu những nghi lễ đang dần bị mai một, những lời cúng, dịch lời cúng, các loại hình âm nhạc trong các lễ cúng, các bộ sử thi,... Biên soạn và xuất bản thành sách để làm tài liệu tham khảo cho các thế hệ sau.

5. Kết luận

Trong xu thế hiện đại hoá, dưới tác động của cơ chế thị trường, đặc biệt quá trình giao lưu, tiếp biến văn hoá ở khu vực đã làm cho đời sống tinh thần của người Ê-đê ở buôn Lê Diêm ngày càng được cải thiện và nâng cao, đời sống tinh thần của họ trở nên phong phú hơn. Đây cũng là những nguyên nhân tác động gây biến đổi các giá trị văn hoá truyền thống của người Ê-đê và sự biến đổi này ngày càng diễn ra mạnh mẽ, nhanh chóng hơn.

Các nghi thức tín ngưỡng dân gian cổ truyền như nghi lễ vòng đời người, lễ hội chứa đựng nhiều giá trị văn hóa của người Ê-đê cũng có sự biến đổi. Trong tâm thức của người Ê-đê, họ không còn tin hoàn toàn vào các đấng thần linh có thể cứu giúp họ thoát khỏi đói nghèo, hết bệnh tật, từ đó dẫn đến việc thực hành các nghi lễ đã không còn phổ biến, có một số nghi lễ, lễ hội mất dần trong đời sống. Các phong tục tập quán cũng có sự thay đổi lớn, nhiều hủ tục lạc hậu bị bãi bỏ. Nền văn hoá dân gian vô cùng phong phú và đa dạng, thấm đẫm những giá trị nhân bản như văn học truyền miệng với sử thi, thần thoại, truyền thuyết, lời nói vắn, âm nhạc cồng chiêng,... cũng

ngày càng bị mai một dần. Nhiều đối tượng trẻ dần lãng quên đi những câu khan thắm đậm tình cảm, những điệu múa truyền thống. Số lượng nghệ nhân còn ở buôn đã suy giảm nhanh chóng và đa phần các nghệ

nhân trên 60 tuổi, họ có thể ra đi và mang theo vốn tri thức dân gian này bất cứ lúc nào, hiện tượng “chảy máu” công chiêng vẫn tiếp tục diễn ra□

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Ban Thường vụ Huyện Ủy Sông Hình (2010), *Kỷ yếu 25 năm thành lập huyện Sông Hình (25/02/1985 – 25/02/2010)*, Sở Thông tin và Truyền thông tỉnh Phú Yên.
- [2] Phòng Văn hóa và Thông tin huyện Sông Hình (2016), *Báo cáo sơ kết hai năm xây dựng buôn văn hóa, du lịch buôn Lê Diêm- Thị trấn Hai Riêng (2014-2015) và triển khai kế hoạch nhiệm vụ giai đoạn 2016-2020*, Phú Yên
- [3] Ủy ban Nhân dân Huyện Sông Hình (2016), *Báo cáo Tình hình thực hiện kế hoạch kinh tế - xã hội quốc phòng - an ninh năm 2016 và nhiệm vụ kế hoạch năm 2017*, Phú Yên
- [4] Vũ Quốc Khánh (2010), *Người Ê-đê ở Việt Nam*, Nxb Thông Tấn, Hà Nội

(Ngày nhận bài: 23/05/2019; ngày phản biện: 30/05/2019; ngày nhận đăng: 03/06/2019)